

Аванесова Н. Е.
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури*
Колодяжна Т. В.
*старший викладач кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури*
Семенова Г. І.
*старший викладач кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету будівництва та архітектури*

Avanesova N. E.
*doctor of Economics, associate Professor,
Professor of Finance and credit chair
Kharkiv national University of construction and architecture*
Kolodyazhna T. V.
*senior lecturer of the Department of Finance and credit
Kharkiv national University of construction and architecture*
Semenova J. I.
*senior lecturer of the Department of Finance and credit
Kharkiv national University of construction and architecture*

СТРАТЕГІЧНА ПЛАТФОРМА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Воєнно-політичне керівництво більшості промислово розвинутих країн розглядає оборонно-промисловий комплекс як важливий складник системи національної безпеки країни й уживає активних заходів щодо його підтримки та розвитку. На основі фундаментального аналітичного дослідження стратегічної платформи економічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України авторським колективом виокремлено стратегічні перспективи розвитку підприємств галузі: розвиток зовнішньоекономічної діяльності; розвиток високотехнологічного промислового виробництва; поліпшення інвестиційної привабливості.

Ключові слова: стратегічна платформа, економічний розвиток, підприємства оборонно-промислового комплексу, перспективи розвитку.

Вступ та постановка проблеми. Стрімка зміна геополітичної ситуації у світі на початку XXI ст., поява нових центрів сили, кожний з яких має власні економічні, політичні та інші інтереси, призводять до зростання напруження у відносинах між країнами, загострення військових конфліктів та появи нових. Сьогодні все більше прослідковуються тенденції до нарощування військової потужності в багатьох країнах світу, постійного підвищення військового потенціалу країн – лідерів у виробництві зброї та збільшення імпорту зброї серед країн-споживачів. Україна в стратегічній перспективі, маючи потужну військово-промислову базу, також знаходиться у цьому векторі та, незважаючи на внутрішні потреби в озброєнні, все ще залишається у лідерах серед країн – експортерів зброї.

Особливістю сучасного етапу світового економічного розвитку є значне загострення конкурентної боротьби. Це негативно позначається на конкурентоздатності і стійкості функціонування вітчизняних підприємств. Сьогодні для ринкових відносин і зовнішнього економічного середовища характерна суперечлива динаміка. Щоб успішно функціонувати, підприємству необхідні передбачення, адекватні міри пристосування і конкурентні переваги. Такі можливості багато в чому визначаються здатністю підприємства швидко адаптувати свою стратегію до зовнішніх ринкових умов. Стратегічні альтернативи як простір для маркетингових рішень здебільшого обмежені не тільки нестабільністю сегментів ринку, загостренням конкуренції, а й стратегією управління самого підприємства.

Стратегічна платформа економічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу являє собою набір їх ресурсно-компетенційних і функціональних характеристик, які уможливають довгострокову діяльність та забезпечують виокремлення підприємств як одиниць господарювання, й складається з трьох основних елементів: ресурсів, ключових компетенцій та організаційних спроможностей, які знаходяться в ієрархічному взаємозв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розроблення стратегій економічного розвитку підприємств у реаліях сьогодення є ключовим напрямом досліджень сучасної науки. У своїх дослідженнях автори намагаються розробити та запропонувати дієві механізми стратегічного розвитку підприємств будь-якої галузевої належності, включаючи й підприємства оборонно-промислового комплексу. З погляду саме підприємств оборонно-промислового комплексу України, розроблення стратегій їхнього розвитку певний науковий інтерес викликають дослідження таких науковців, як: Р. Бондарчук [1], А. Шевцов [3], В. Зубарев [4], В. Горбулін [5] та авторського колективу на чолі з Р. Богатирьовою [2]. Окремі питання стратегічного управління загалом достатньо повно викладено у працях Л. Романюк [6], І. Булеєва, Н. Прокопенко та М. Мельникової [7].

Разом із тим невирішеними залишаються питання щодо переходу підприємств оборонно-промислового комплексу до управління, що орієнтоване на стратегічні напрями розвитку.

Метою статті є визначення стратегічної платформи економічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України в реаліях сьогодення.

Результати дослідження.

Для сьогоденних реалій життя характерними є стрімкі зміни (це стосується законодавства, цін на товари та послуги, технологій, організаційних форм підприємств і форм їхньої власності тощо), і далеко не завжди ці зміни відбуваються у напрямках, які були б прийнятними для підприємств. Нині практично всі підприємства стикаються з неясністю, непередбаченими ситуаціями, а також із тим, що традиційні підходи до управління і планування не забезпечують правильної орієнтації та підготовки підприємства до майбутнього, тобто до виживання. Отже, стає досить важливим перехід до управління, що орієнтоване на стратегічні напрями розвитку. Інакше кажучи, успішне функціонування підприємства будь-якої галузі в майбутньому залежить від стратегічної платформи його економічного розвитку. При цьому слід зазначити, що підприємства оборонно-промислового комплексу не залишаються осторонь глобальних тенденцій розвитку світової економіки.

Воснно-політичне керівництво більшості промислово розвинутих країн розглядає оборонно-промисловий комплекс як важливий складник системи національної безпеки країни й уживає активних заходів щодо його підтримки та розвитку. В оборонно-промисловому комплексі сконцентровано значні інтелектуальні, виробничо-технічні та кваліфіковані людські ресурси, зберігається високий експортний потенціал, що забезпечує надходження до державного бюджету значних коштів.

Оборонно-промисловий комплекс як сектор економіки, призначений для розроблення і виробництва продукції оборонного призначення, фактично є фундаментом воєнної безпеки та оборони країни. Саме тому підтримання високого рівня його розвитку для багатьох розвинутих країн є одним із пріоритетних воснно-економічних завдань національної політики [1].

Сьогодні оцінка оборонної промисловості не є однозначною і залежить від стану справ у певних умовно виокремлених сегментах (групах) і на конкретних підприємствах. Залежно від результативності діяльності підприємства можна умовно поділити на три групи, склад яких є мінливим.

Групу найбільш успішних і стабільних вітчизняних оборонних підприємств (20–25) становлять провідні підприємства таких сегментів:

- ракетно-космічного, авіабудівного, танкового та авіаційного двигунобудування, морського газотурбобудування;
- розроблення та виробництва бортових систем управління, високоточних засобів ураження, радіолокаційних і радіотехнічних систем, окремих унікальних типів комп-

лектуючих систем озброєння та військової техніки. Останнім часом до цієї групи наближаються окремі ремонтні підприємства, переважно авіаційної техніки [2, с. 79].

Групу менш стабільних підприємств (що тримаються на плаву) становлять виробничі та ремонтні підприємства, науково-дослідні інститути, конструкторські бюро (20–25), що мають певні (іноді унікальні) проектувальні, технологічні або виробничі можливості, але стабільність яких є менш надійною і критично залежною від експортних замовлень, на обсяги яких критично впливає економічна та (часто) політична кон'юнктура ринку озброєння та військової техніки. Окремі із цих підприємств є субпідприємствами в контрактах підприємств першої групи [2, с. 79–80].

До останньої групи належать решта підприємств (понад 100), значна частка яких є збитковими через недостатню якість менеджменту, високий знос і низький технологічний рівень основних фондів, відсутність замовлень та підтримки з боку держави [2, с. 80].

Основним гравцем у галузі оборонно-промислового комплексу України є ДК «Укроборонпром». На основі проведеного дослідження авторами визначено п'ять головних чинників (перепон), які найбільшою мірою гальмують розвиток ДК «Укроборонпром» на часових горизонтах 2013–2020 рр. і 2030 р. (табл. 1).

Першим чинником цієї групи є частка тіньового сектору в економіці країни, яка, за оцінками експертів, стабільно тримається на рівні 50% і навіть зросла до 52% протягом останніх років у результаті вкрай невдалої податкової реформи 2011–2012 рр.

Другим чинником, тісно пов'язаним із попереднім, є масштаб корупції в Україні. За висновками експертів, повний масштаб корупції нині досяг 14% ВВП, або приблизно \$30 млрд. на рік. Політична та економічна нестабільність і надвисокий рівень корупції країни призвели до відпливу \$12 млрд. інвестицій лише за 2016 р.

Третім важливим чинником зниження видатків бюджету ДК «Укроборонпром» є суттєве скорочення дефіциту Пенсійного фонду. Він коливається на рівні 4% від ВВП і покривається з бюджету країни.

Четвертим чинником зниження видатків бюджету ДК «Укроборонпром» є обслуговування державного боргу.

І, нарешті, п'ятим критичним чинником гальмування розвитку ДК «Укроборонпром» експерти вважають енергомісткість валового внутрішнього продукту.

На думку експертів, без усунення цих перепон завдяки системним реформам принципово неможливо говорити про підйом економіки країни та її прискорений розвиток [4]. Зниження негативного впливу цих перепон передусім дасть змогу істотно знизити видаткову частину бюджету України (знизити зайві витрати на фінансування економіки) без погіршення соціальних умов населення країни.

Таблиця 1

ТОП-5 критичних чинників, що гальмують розвиток ДК «Укроборонпром» на часових горизонтах 2013–2020 рр. і 2030 р.

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2030
1 Частка тіньової економіки, %	50	50	52	47	40	34	30	25	15
2 Масштаб корупції, % від ВВП	13,2	13,9	14,0	13,1	11,0	9,2	7,4	6,6	4,0
3 Пенсійне навантаження на бюджет, % від ВВП	4,2	3,9	4,0	4,1	4,1	4,2	4,0	3,8	2,1
4 Обслуговування державного боргу, % від ВВП	7,6	4,19	8,69	7,4	6,2	4,7	3,1	2,9	3,0
5 Енергомісткість ВВП України, кг н.е./дол. США	0,36	0,34	0,338	0,328	0,318	0,309	0,299	0,28	0,18

Розроблення стратегічної платформи економічного розвитку ДК «Укроборонпром» потребує дослідження теперішнього стану підприємств галузі окремо та колективно в цілому. Результати SWOTекспертизи його економічного розвитку в середньостроковому та довгостроковому часових горизонтах наведено в табл. 2. Вибір цієї методики зумовлений її універсальністю та легкістю використання. Стан будь-якого підприємства залежить від того, наскільки успішно воно здатне реагувати на різні впливи ззовні.

Аналізуючи зовнішню ситуацію, необхідно виділяти найбільш суттєві на конкретний період часу чинники. Взаємозалежний розгляд цих чинників із можливостями підприємства дає змогу вирішувати проблеми, що виникають. Під час вирішення різного рівня завдань необхідно також чітко уявляти, чи піддаються критичні чинники контролю з боку компанії, є вони внутрішніми чи зовнішніми, піддаються змінам зусиллями компанії або це зовнішні події, на які компанія впливати не в змозі.

За результатами проведеного аналізу визначено сильні сторони підприємств оборонно-промислового комплексу України, на базі яких можна формувати стратегічну платформу їхнього економічного розвитку. До них належать такі:

1. Наявність багатогалузевої інфраструктури (військово-промисловий комплекс, авіакосмічна промисловість, судно, енерго й машинобудування, гірнична промисловість, транспортне машинобудування), що є основою для перебудови ДК «Укроборонпром» за кластерним принципом.

2. Наявність освіченого працездатного людського капіталу.

3. Сировинно-ресурсна база для атомної, відновлювальної енергетики та точного приладобудування. Україна має

досить розвинену індустріальну базу, яка характеризується потужним ресурсним потенціалом.

4. Вигідне географічне розташування в євразійському просторі. За площею території (30-е місце у світі), кількістю населення (44-та позиція) та за природноресурсним потенціалом (близько 5% світових запасів корисних копалин) Україна належить до найбільших країн у Європі [3]. До того ж країна має вигідне транспортногеографічне розташування: «перехрестя» найкоротших шляхів із країн Європи до Азії, а також із країн Балтії до Чорноморського регіону. Основу становлять міжнародні транспортні комунікації: залізниця, автомагістралі, нафто та газопроводи, авіасполучення, морська та річкова інфраструктури, а також лінії електропередач (ЛЕП) і телекомунікації. Саме транспортні коридори набувають вагомого значення у середньо та довгостроковій перспективах.

Включення підприємств оборонно-промислового комплексу в ринкові відносини – неминучий стратегічний шлях їхнього розвитку. Нормальне функціонування ринку озброєнь стає неможливим, якщо держава належно не виконує свої функції. Як незамінне національне надбання оборонно-промисловий комплекс України вимагає до себе дбайливого відношення, проведення продуманої економічної та соціально-економічної політики держави, всебічної підтримки з боку останньої: матеріальної, фінансової, кадрової, протекціоністської тощо. Разом із тим необхідний і економічний аналіз меж використання державної влади в регулюванні функціонування оборонно-промислового комплексу.

Висновки. Оборонна промисловість України задовольняє потреби збройних сил в озброєнні та військовій техніці лише на 5–8%, що недостатньо ні для технічної модернізації армії, ні для забезпечення рентабельності

Таблиця 2

SWOTекспертиза економічного розвитку ДК «Укроборонпром»
Кількісні значення за шкалою Мюллера (1-7) до 2020 р. + (до 2030 р.)

Сильні фактори (індикатори)		Кількісні значення	Слабкі фактори (індикатори)		Кількісні значення
S1	Наявність розгалуженої інфраструктури	5 (6)	W1	Недосконалість податкової системи	4,5 (3)
S2	Наявність освіченого працездатного капіталу	6 (6)	W2	Низький рівень свободи бізнесу	5-6 (3)
S3	Сировинно-ресурсна база для атомної, відновлювальної енергетики, точного приладобудування	4 (4)	W3	Низький рівень ВВП на душу населення	5,5 (4)
S4	Вигідне географічне розташування в євразійському просторі	3,5 (3,5)	W4	Недосконалість фінансово-кредитної системи	6 (4)
			W5	Значний рівень інфляції	7 (4)
			W6	Імпортозалежність	5 (5)
			W7	Висока енергомісткість ВВП	6 (4,5)
Фактори, що визначають можливості розвитку		Кількісні значення	Фактори, що визначають загрози розвитку		Кількісні значення
O1	Розвиток зовнішньоекономічної діяльності	4 (5)	T1	Зростання енергетичної залежності	3,5 (5)
O2	Розвиток високотехнологічного промислового виробництва	3 (4)	T2	Погіршення кон'юнктури зовнішніх ринків	3,5 (3,5)
O3	Поліпшення інвестиційної привабливості	3 (4)	T3	Зростання фінансово-економічної залежності	5,5 (6)
O4	Реформування економіки	5 (6)	T4	Подальше розбалансування структури економіки країни	5 (3)

галузі. За цих умов зусилля більшості оборонних підприємств зосереджено на експорті продукції. Сьогодні основні статті закупівлі озброєння та військової техніки країн, що оточують Україну, спрямовані на посилення стратегічного компонента та збільшення загальних військових потужностей з акцентом на:

- ударні та розвідувальні комплекси;
- розвиток мобільності та сумісності озброєння та військової техніки, націленої на забезпечення взаємодії з партнерами військової коаліції;
- розвиток окремих видів озброєння та військової техніки в межах військової спеціалізації.

Оборонно-промисловий комплекс є генератором передових наукових, технічних, технологічних досягнень і розробок, що дають змогу створювати не тільки техніку високого рівня складності, а й наукомістку продукцію конверсійного

призначення. Сьогодні створено реальні умови для переходу нових знань і технологій з оборонного сектору економіки в цивільний, і навпаки. Результати досліджень та практика найбільш розвинених країн показують, що до 50–60% оборонних наукових розробок і технологій мають застосовність і високу ефективність під час виробництва наукомісткої конверсійної продукції, а її впровадження у цивільний сектор посилює його конкурентоздатність на світовому ринку.

На основі фундаментального аналітичного дослідження стратегічної платформи економічного розвитку підприємств оборонно-промислового комплексу України авторським колективом було виокремлено стратегічні перспективи розвитку підприємств галузі: розвиток зовнішньоекономічної діяльності; розвиток високотехнологічного промислового виробництва; поліпшення інвестиційної привабливості.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Р. Возможности оборонно-промышленного комплекса Украины в системе национальной безопасности: аналитическая записка; Национальный институт стратегических исследований при Президенте Украины. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/251/>.
2. Оборонна політика: потреба реформ Збройних сил України: збірник матеріалів за результатами публічних консультацій / за заг. ред. проф. Р.В. Богатирьової. К.: Заповіт, 2011. 148 с.
3. Шевцов А.І., Бондарчук Р.В. Актуальні проблеми реструктуризації оборонно-промислового сектору економіки України. Збірник Національного інституту стратегічних досліджень. 2013. № 2. С. 127–134.
4. Стратегічні питання забезпечення реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу України / В.В. Зубарев, М.І. Луханін, В.В. Сотник, Ю.С. Уткін. Наука і оборона. 2009. № 3. С. 18–24.
5. Горбулін В., Шеховцов В. Створення ДК «Укроборонпром» як початок формування дієвого ядра ОПК. Наука і оборона. 2013. № 3. С. 27–31.
6. Романюк, Л.М. Сучасні тенденції стратегічного управління підприємством. URL: <http://www.library.if.ua/book/60/4194.html>.
7. Стратегия повышения эффективности функционирования производства: монография / И.П. Булеев, Н.Д. Прокопенко, М.В. Мельникова и др.; НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. Донецк, 2014. 278 с.

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБОРОННО-ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

Аннотация. Военно-политическое руководство большинства промышленно развитых стран рассматривает оборонно-промышленный комплекс как важную составляющую системы национальной безопасности страны и предпринимает активные меры по его поддержке и развитию. На основе фундаментального аналитического исследования стратегической платформы экономического развития предприятий оборонно-промышленного комплекса Украины авторским коллективом были выделены стратегические перспективы развития предприятий отрасли: развитие внешнеэкономической деятельности; развитие высокотехнологического промышленного производства; улучшение инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: стратегическая платформа, экономическое развитие, предприятия оборонно-промышленного комплекса, перспективы развития.

STRATEGIC PLATFORM FOR ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF THE MILITARY-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

Summary. The Military-political leadership of the majority of industrialized countries considers the military-industrial complex as an important component of the national security system of the country and takes active measures to support and develop it. On the basis of fundamental analytical research of the strategic platform of economic development of enterprises of the military-industrial complex of Ukraine, the author's team identified strategic prospects for the development of enterprises of the industry: the development of foreign economic activity; development of high-tech industrial production; improvement of investment attractiveness.

Key words: strategic platform, economic development, enterprises of the military-industrial complex, development prospects.